

Вместо заключение

КАК Е ВЪЗМОЖНА МЕТАФИЗИКАТА НА ИСИХАЗМА

В заключение ще отбележим, че философията и теологията (богословието) легитимират своето конструктивно взаимоотношение чрез проблема за истината като битие и като мислене. Истината е религиозен проблем в християнството, но тя се схваща и като резултат и цел на философското познание. Във философията се утвърждават четири основни теории за истината, но нито една от тях не е в състояние да дефинира еднозначно истината. В богословието тя е едно от трите лица на Бога и се схваща едновременно и като битие, и като мислене. В онтологията истината също се утвърждава като битие и като мислене. В традициите на философията като метафизика се изисква преди да бъде мотивирано истинното съдържание на дадена познавателна дейност, последната да се подложи на критическа проверка с оглед човешката способност за познание. Това се отнася както за богословието така и за философията. Метафизичната способност на човешкия разум е използвана както в богословието, така и в философията, а самият Логос – Слово, образуващ ноологичната реалност, е божествен. В това отношение когато става дума за **метафизика на исихазма** се има предвид девет-степенната Небесна йерархия, която образува три троичности. Тази Небесна йерархия е изобразена върху купола на храма в Бачковския манастир. Най-високо се намират серафимите, които се съотнасят с Бога като Логос без посредник. Под тях се намират херувимите, които ги съзерцават като свое първоначало. Логосът е род без вид, а най-ниско се намира видът без род, с който е свързана материята като възможност. Този модел на света е всъщност онтологически и може да се разглежда като първооснова на логиката (и нейните форми на мислене), схващана като умение за съподчиняване на понятията по род и вид. Щепомним, че и Кант в своята метафизика, разглеждана като наука и естествена способност на човешкият разум, извежда

по аналогичен начин логиката. Метафизиката на исихазма всъщност разглежда битийните форми от Небесната йерархия, като несътворени енергии, които придават битие на материята в сетивния свят. Тези несътворени енергии св. Евтимий схваща като Божествени Умове, Божествени Имена, и ангелски чинове. В това отношение **Бог е причина на всички причини, но по свобода, а не по необходимост.** Метафизичната категория **причина**, както става ясно, може да се изведе от онтологичния модел на исихазма. Показателно е че св. Евтимий нарича Дионисий (Псевдо) Ареопагит “великия Дионисий”.

Заслуга на исихазма в търновските традиции е, че той се стреми да доразвие Дионисий (Псевдо) Ареопагит с оглед на постигането на теосис (обожение). В това отношение щепомним, че Цамблак схваща Евтимий като **нов Моисей**. Последният извежда евреите от робството (в Египет) в обетованата земя на пеласгите. Това са библейските филистимци. За разлика от него св. Евтимий води българите от Земята към Небето, т.е. към гореспоменатата Небесна йерархия, начело на която стои Логосът – Словото, като Бог Син. Тук специално ще подчертаем, че и богословието се ползва от метафизиката като естествена способност на човека, каквато несъмнено притежава и св. Евтимий. Исихастката умна молитва е свързана с тази способност. Несътворените енергии, според св. Евтимий патриарх Търновски, са вечни образци на видимите неща. В исихастката традиция тези образци се схващат като Божествени **Имена** и като ангелски чинове. На основата на исихазма св. Евтимий осъществява езиковата реформа. За него българският философ Д. Денков пише, че основателят на книжовната школа “е български богослов, църковен деец, патриарх, автор и преводач на полемични и нравоучителни съчинения”. Той “реформира българския език с превеждане и коментар от исихастко гледище на канонични трудове; въвежда множество понятия за описание и осмисляне на вътрешните душевни образци (любочестие, преподобие, житие на свети Иван Рилски)” (Д. Денков, Въведение във философията, С., 2005, с. 316). Съзерцанието на висшите цели от исихасткия ум, може да се схваща и като епифания. В исихазма ентелехията на човешката душа изразява нейната цел – приобщаване към божествената природа и преодоляването на смъртта. Исихастките несътворени енергии поддържат целостта на Космо-

са и неговото битие. Те предпоставят вътрешната природа (същността) на всяко нещо.

Исихастското учение обхваща несътворените енергии като първоначала на всяко съществуване и логосното им изразяване като божествени образци, които придават битието на нещата. Това което е “след физиката”, т.е. което в свръхсетивния (невидимия свят) в история на философията се отнася към метафизиката (онтологията). Сетивният свят дължи своето съществуване на свръхсетивния божествен свят, към който принадлежат несътворените (творящи) енергии. Последните, схващани като Божествени Умове, придават същността на сетивните неща в Космоса и на Земята. Така сетивният свят в исихастката традиция се познава не чрез явленията, а чрез неговите същности. Категориалното изразяване на исихастките несътворени енергии се отнася до “външната философия”. В това отношение вътрешната философия е исихастското **съзерцателно любовъдрие**. Тук още веднъж ще подчертаем, че според исихастското любовъдрие светът се познава не чрез неговите явления, а чрез неговите същности. Сетивните неща са крайни, а несътворените енергии са вечни. Несътворените енергии като божествени образци на сетивния свят са родово-общото, което се отнася до съответно множество на сетивните неща и техните явления. Именно несътворените енергии, тяхната природа се схваща като тъждествена (инвариантна) на същността от което зависи битието на сетивните предмети. Тук ще подчертаем, че несътворените енергии са три троичности – еманация на Троицата. Несътворените енергии предпоставят принципа на Имената и определеността, обективната граница на качествено обособените неща. Фактически сетивният свят е отражение на несътворените енергии. На него противостои знанието, което зависи от исихастката Теория, като причастност към истината, която едновременно е битие и умствена дейност, свързана с логосната природа на Божествените Умове от Небесната йерархия.

Исихастките несътворени енергии са източник на всяко битийно съществуване и образуват онтологичната реалност на света. Тези девет равнища на несътворени енергии като Божествени Умове и Божествени Имена са еманация на Светата Троица като върховно Благо. Последното е истинското първоначало на Небесната йерархия. Всъщност несътворените енергии са логосни образци, които

предпоставят битийната същност на всяко нещо. Това обяснява защо Логосът (Словото) като Бог-Син е съ-творец на Бог-Отец. Бог-Отец, съзърцавайки себе си полага Бог-Син (като Себе Си), който е Единороден и е преди всички времена.

Ако се позовем на прагматическия критерий за истинност – всяка богословска или философска идея, която води до получаване на нови приемливи резултати, е истинна. В исихазма обаче истината е едновременно и битие, и мислене, и трансцендентен принцип на познание във въгрешната философия, обозначавана като **любомъдрие**. На първо място въгрешната философия касае схващането за душата като Бог в материята, която по-горе нарекохме вид без род. От застъпените проблеми в книгата става ясно, че този, който отрича метафизиката на исихазма всъщност не е в състояние да се издигне над разсъдъчното мислене, и над собствените си представи. Такъв човек се самолишава и от принципа за съзърцанието на висшите цели на разума каквито са исихастките несътворени енергии. Всъщност исихасткото любомъдрие изисква разумно познание от принципи. При това те трябва да се схващат като основополагащи идеи на исихазма. Основна роля тук играе йерархичният принцип на Небесната йерархия. Всички тези особености на исихазма не могат да бъдат обхванати от друго понятие, освен от понятието метафизика. Исихасткото любомъдрие е сакрална философия. Това е вътрешната философия, за разлика от външната, която традиционно се определя като любов към мъдростта. Отричането на **метафизика на исихазма** може да бъде обозначено като догматичен талмудизъм, който търси обезсмъртяването на **човека** чрез буквата на закона, не чрез неговото извисяване и съотнасяне със Светата Троица като върховно Благо. Метафизичните категории следва да се разглеждат като понятия на човешкия разум, който позволява да се свържат явленията с висшите образци от Небесната йерархия като Имена.

Както стана ясно, телеологичното (τέλος – цел, завършен край, съвършенство; и λόγος – учение) е характерно за богословието и философията. Телеологичното се оказва при това и антропоцентрично. Телеологията става метафизична, когато предпоставя едно развито състояние като крайна цел (телос), което при това господства над света и процесите, които го образуват. Това господство,

[вж. Името “господства”] обаче е според принципа на свободата, а не според принципа на необходимостта. Злото няма битие в Божествената природа. Но то съществува във времето и поради това християнската философия на историята е есхатологична. Злото реализира себе си във времето и Бог като върховно Благо не желае да употреби сила за неговото унищожаване. Присъствайки във времето, злото трябва да се самоунищожи в собствения си огън, противейки се на доброто.

Телеологията става иманентна, когато разглеждаме висшите цели като присъщи на разумния човек. Божествената природа в християнската философия е целева причина. Не случайно днес етиката търси своето обосноваване и чрез трансценденталната критика. Метафизичната рефлексия върху християнството се обособява като философия на религията (Religions philosophie). От гледна точка на философската рефлексия върху религията също може да се говори за метафизика на религиозната природа.

Тази рефлексия може да се осъществи както в богословието така и във философията. Това обяснява защо Божествените Умове и Божествените Имена, свързани с онтологията на Дионисий (Псевдо) Ареопагит, позволяват да се реконструира метафизиката на търновския исихазъм, утвърден чрез преподобния Теодосий Търновски, св. Евтимий Търновски, св. Киприян, преподобния Григорий Цамблак и др. Този исихазъм има непосредствено отношение към доктрината за Третия Рим във Второто Българско царство. Според известния английски философ на историята Арнолд Тойнби, идеята за Третия Рим е отнесена от **търновски** монаси след падане на Търново (1393) под турско робство в Русия. Тук ще напомним, че св. Киприян е погребан в Кремъл. Обсъждайки идеята за Москва – Третия Рим, Юлия Кръстева обръща внимание на връзката на Москва с Третия Интернационал. Ние обаче ще допълним, че Третият Интернационал рухна, както рухна и берлинската стена, и възраждането на Третия Рим трябва да стане по пътя по който той е загубил своите позиции. Всъщност доктрината на Третия Рим, за когото са претендирали Солун, Търновград и Москва, е исихазмът с неговата метафизика като любомъдрие.

Християнството, като фундаментална несекваща потребност на целесъобразния човешки живот, изразява стремежа за овладяване висшите цели на разума и търсене на начин за преодоляване на

смъртта, с която още Платон свързва една от дефинициите на философията. Този стремеж е ярко изразен и в орфическата традиция на Балканите. Настоящата книга преодолява схващането за пораждането на **философията на религията** от възникването на разбирането за т.нар. естествена религия. Всъщност естествената религия следва да се отнесе към проблема за душата и към всичко, което е производно на човешката душа с оглед на Новозаветното спасение и възкресението от мъртвите.

Всъщност в християнската философия следва да се говори за естествено откровение – каквато е природата и свръхестествено – каквито са свещените текстове, изучавани от богословието. Човешкото тук-битие придобива цялост чрез съпреживяване на смъртта и възкресението като постигане на безсмъртие във вечността. Човешката телесност включва присъединена материя посредством ентелехията на душата. Анимата и Анимусът са свързани с половата идентификация на телесното битие. Самият човешки Аз се стреми да се изтръгне от влиянието на смъртта. Както стана ясно, последната няма битие в себе си и поради това не може да се образува **метафизическо** понятие за нея. **Това обяснява защо докато живеем смъртта ѝ няма. Когато е тук, нас вече ни няма.** Става дума за душевното, което придава битийни форми на телесното. В книгата показваме, че философията и теологията се оказват взаимно свързани посредством картината (модела) на света и проблема за неговите битийни основания.

Тук-битието като битие към смъртта в екзистенциализма е свързано с преживяването на света и на Аза, което без особени усилия се открива както в теологията, така и във философията. Човешкият Аз е всъщност екзистенцията, в която битийстват философският разум и езикът на философията. В това отношение онтологията (и онтотеологията) е разумната форма, в която се разгръща съвременната метафизика. Тук на преден план излиза априорното познание, което е и познание от принципи. Съвременната метафизика се стреми да постигне цялостно разглеждане на света и човека, което още Петър Берон нарече **панепистемия**. Българският философ съпоставя битийните форми на макрокосмоса с микрокосмоса. Към последния той отнася човешкото съзнание и всичките форми на неговата творческа дейност, предпоставяна от душевната природа.

Проблемът за духовното битие е по традиция теологичен, но той е съотнесен с метафизиката на познанието и учението за философските категории като метаезик. Последният по един метафизичен (логосен) начин е свързан с християнската философия и нейното сакрално ядро – любовдрийето. В метафизично отношение общо-валидните нравствени ценности касаят с възможностите за формулиране на определен категорически **нравствен императив**. Последният е съотнесен с катехизиса, възприет от богослова или философа. Метафизиката винаги е свързана с определен катехизис и неговите висши цели. Метафизиката на исихазма е отворена към дълбините на човешката природа и на самия живот като космическо и надкосмическо явление. Тук истината се превръща в Път на човешкия живот. Философията на живота в това отношение става философия на историята.

Вече показахме, че **тук-битието** се интерпретира като битие към смъртта, но висшите цели на разума са свързани с безсмъртието. При това тук-битието се съотнася със “същностния страх”. Това е така, защото тук-битието се изправя пред нищото като вид без род. Участието на душата в тук-битието се схваща като Бог в материята, която няма битие в себе си и поради това е нищо. Показателно е, че автентичната човешка екзистенция се осъзнава по един абсурден начин, когато човек се изправи пред смъртта и разбере, че и тя не е последна. В това отношение **метафизичното мислене е всъщност екзистиране**. Има основания да се говори за исихастки екзистенциализъм, тъй като самото Събитие на планината Тавор е екзистенциален акт. Несътворените енергии всъщност са проблем и на исихасткия екзистенциализъм. Философията и богословието все убедително се утвърждават като начин на духовно битие и начин на самосъзнателно мислене. **Всъщност** определящо значение за основните формулировки, свързани с **метафизиката на исихазма**, имат два основни принципа: а) принципът на историзма и б) принципът на актуализма. Реконструкцията на метафизиката на исихазма обуславя необходимостта те да се разглеждат в тяхната връзка и взаимна зависимост. Принципът на историзма изисква исихазмът да се разглежда като богословско учение, реализирано във времето. В това отношение исихазмът се оказва обвързан със **светоотческата**

традиция. Принципът на **актуализма** изисква интерпретацията (и реконструкцията) на исихастското любомъдрие да се свърже с развитото състояние на **съвременното метафизично мислене**, а така също и с метафизиката като естествена способност, която би следвало да притежава всеки богослов и философ, ако държи изследванията му да отговарят на критерия за научност. Съвременната философия и съвременното богословие са немислими без метафизиката като естествена способност на човешкия разум. Богословието би следвало да се опира на тези способности, които съотнасят човека с божествената природа или с висшите цели на разума. Те правят възможна философията като метафизика. Метафизиката на исихазма всъщност следва да се отнесе към предметния обхват на **Философията на религията, Философията на името и Философската антропология**.

15 януари 2006 г.
преп. Гавриил Лесковски
и Прохор Пшински

Евлоги Данков